

de lage landen

CONTEXT BIJ CULTUUR IN VLAANDEREN EN NEDERLAND

AUGUSTUS 2021

64STE JAARGANG

FEBRUARI / MEI / AUGUSTUS / NOVEMBER

10

EDITO

- 8** **BERICHT UIT DE DELTA**
HENDRIK TRATSAERT

UITGELICHT

WATER

- 10** **HOE KWETSBAARHEID EN TROTS
HET WIJ-GEVOEL VERSTERKEN**
De strijd tegen het water en de Nederlandse identiteit
LOTTE JENSEN
- 20** **NORTH SEA PORT: OLIEMAN VAN
DE VLAAMS-NEDERLANDSE SAMENWERKING
EN DE GROENE TRANSITIE**
TOMAS VANHESTE
- 30** **ACHTERWAARTSE VOORUITGANG**
Hoe we de verloren harmonie tussen mens en water
kunnen herstellen
JILT JORRITSMa
- 38** **VAN KAPER NAAR CORPUS**
Onderzoek naar historisch taalgebruik met *Brieven als Buit*
ROLAND DE BONTH
- 44** **MET DE HERSENEN VAN MORGEN**
Waarom onze verbeelding van waterrampen tekortschiet
JILT JORRITSMa

MAATSCHAPPIJ

- 52 ROOFKUNST MOET TERUG NAAR CONGO, MAAR WAT EN HOE?**
LODE DELPUTTE
- 60 POLITIEKE CORRECTHEID: WELLEVENDEHEID OF ZELFCENSUUR?**
Policor in de polder
van Sebastien Valkenberg
GUIDO VANHEESWIJCK
- 63 DE SCHERPE PEN EN DE BOTTE BIJL**
Ontwaak! van Ewald Engelen
JOS GEYSELS
- 65 MET DE CATASTROFE NAAR BED GAAN**
Langs de afgrond. Het nut van foute denkers van Arnold Heumakers
GUIDO VANHEESWIJCK

GESCHIEDENIS

- 68 MET DE GOEDKEURING VAN DE BIJBEL**
De West-Indische Compagnie en de slavenhandel
RAMONA NEGRÓN
- 77 HET ONVERTELDE VERHAAL VAN DE SLAVENHANDEL VANUIT OOSTENDE**
STAN PANNIER
- 84 EEN TRAGISCHE OPTIMIST**
Erasmus. Dwarsdenker
van Sandra Langereis
HANS COOLS
- 87 HOE DE KRANT WEER EEN EVENWICHT VOND**
Vijftig jaar *NRC Handelsblad* en honderd jaar *de Volkskrant*
ROB HARTMANS

TAAL

- 92 SHALL I COMPARE THEE TO A HUMAN BEING?**
Artificiële intelligentie en historische taal
LAUREN FONTEYN
- 98 SAM SCHRIJFT, SASKIA SHOPT**
Gender- en andere stereotypen in leerboeken voor nieuwkomers
DIETHA KOSTER
- 104 HOE HET STANDAARDNEDERLANDS ONTSTOND**
Taalwetten maken en vinden
van Nicoline van der Sijs
MIET OOMS
- 106 LEVE DE VERWONDERING!**
Twee boeken over het alfabet
STEVEN DELARUE

KUNST

- 108 DE ECHO VAN DE GEKKO**
Het beeld van Indonesië in *De Oost* en andere Nederlandse films
KARIN WOLFS
- 118 HOE DE PANDEMIE VOOR EEN ARTISTIEKE GROEISPRONG ZORGDE IN HET THEATER**
JOS NIJHOF
- 124 VAN EEN IDEE NAAR EEN HUIS EN TERUG**
Veertig jaar de Brakke Grond in Amsterdam
EVELYNE COUSSENS
- 136 DE KNIPPERENDE OGEN VAN DICHTER-KUNSTENAAR BERNKE KLEIN ZANDVOORT**
MAARTEN BUSER
- 144 EEN GRENSOVERSCHRIJDEND ARCHIEF**
Duizend bommen en castraten. Censuur in de strip van Jan Smet
GERT MEESTERS

LITERATUUR

**148 'HET NEDERLANDS ZAL
LANGZAAM MAAR ZEKER
VERDWIJNEN IN SURINAME'**

Interview met Astrid H. Roemer,
laureaat van de Prijs der
Nederlandse Letteren

TESSA LEUWSHA

**156 EEN KWESTIE
VAN PERSPECTIEF**

#MeToo in romans van
Yolanda Entius, Henk van Straten
en Roelof Smit

ANNE VAN DEN DOOL

**163 DIE DICHT
DONKERGRIJZE NEVEL**

Over angst en literatuur

KOEN SCHOUWENBURG

**170 MENSEN ALS
DWALENDE STIPPEN**

Een modern verlangen en

Wat wij zagen van Hanna Bervoets

LIESBETH D'HOKER

173 TJA. HET KAN

Stemvorken van A.F.Th. van der Heijden

MAARTEN DESSING

LITERATUUR

**175 ZONDER CONFLICT
GEEN VERANDERING**
Ik ga leven van Lale Gül
en *De gevangenisjaren*
van Erdal Balci
GÜLCAN KAHRAMAN

**178 SEKS, DRANK
EN SCHEVE MAN-
VROUVERHOUDINGEN**
Het aanbidden van Louis Claus van
Helena Hoogenkamp
MAARTEN DESSING

180 PIJNLIJK EFEMEER
Raam, sleutel
van Robbert Welagen
LODEWIJK VERDUIN

**182 DE RAVE
ALS ULTIEME UTOPIE**
Exces van Persis Bekkering
LAURENT DE MAERTELAER

**185 EEN LEUGENTJE
WORDT EEN VERHAAL**
Het water vangen
van Lies Gallez
LISE DELABIE

Lees meer op
www.de-lage-landen.com

DERBY DER LAGE LANDEN

**187 EEN ZIEKTE
TOT DE DOOD**

Eenzaamheid

van Joris van Casteren

KOEN SCHOUWENBURG

**189 DE VROUW DIE
HAAR WIKIPEDIA-PAGINA
PROBEERDE AAN TE PASSEN**

Iedereen moet ergens zijn

van Tjitske Jansen

SARAH VANKERSSCHAEVER

191 DE SCHADUWBOKSER

Half heel en de andere
dichtbundels van Florence Tonk

LISA ROOIJACKERS

194 SCHARRELAARS

IDWER DE LA PARRA

195 DE KUNSTSTROMING

HERR SEELE

---

196 MEDEWERKERS AAN DIT NUMMER

198 COLOFON

199 STEUN & MECENAAT

BERICHT UIT DE DELTA

De Lage Landen hebben hun eigen delta. Hun rivieren heten niet de Mississippi of de Donau, maar de Maas of de Schelde. Het verhaal van hun bewoners is er een van strijd met het water, hoe zich ertoe te verhouden, maar evenzeer water dat vruchtbare gronden nalaat, welvaart schept. De zeeën werden bevaren, de zeilen stonden bol en het ruim was gevuld. Nog steeds staan wereldspelers Rotterdam en Antwerpen, een luttele honderd kilometer van elkaar verwijderd, broederlijk in de top twee van de grootste Europese havens. In de mondiale ranking van bagger- en bergingsfirma's – waar groot geld wordt verdiend – staan de Nederlandse en Belgische specialisten bovenaan. Dit is geen economische kroniek, maar het is wel kenschetsend en komt dus ergens vandaan. Samenwerken hoeft in de uitermate competitieve havensector geen luchtspiegeling te zijn. Het fusieproject North Sea Port met de havens van Gent, Vlissingen en Terneuzen aan één zeel is zo'n gedroomde casus. Collega Tomas Vanheste licht deze samenwerking verderop door in een reportage.

Ons deltagebied is een geschiedenis die ver teruggaat. Aan vrienden-landrotten pleeg ik steevast het boek *Aan de rand van de wereld. Hoe de Noordzee ons vormde* (2014) van Michael Pye cadeau te geven als nadrukkelijke wenk om eens in de diepe, niet eens zo duistere middeleeuwen te duiken. Meer bepaald daar waar voorouders in de regio rond de Noordzee overzeese contacten omsmeedden tot een vorm van culturele en economische verwantschap.

Toen het boek van Pye uitkwam, besloot *The Guardian* zijn recensie vanuit Brits Noordzeestandpunt zo: *“The Lowlands, in particular, emerge from his study as having as much claim to be the womb of modernity as anywhere in medieval Europe. From fashion to feminism, from money to marriage customs, Pye makes a convincing case that they pioneered them all.”*

Het deed mij dromen van een vernieuwde uitwisseling rond de Noordzee als een culturele, geostrategische zone. Ik had in die tijd net het nieuwe Mucem in Marseille bezocht, een museum dat de cultuur van de Middellandse Zee als een grote gemeenschappelijke droom presenteert, verenigd, los van staatsgrenzen en politieke regimes, en toen ging een lampje branden.

Binnen het identiteitsdebat en met de Brexit in gedachten lijkt mijn wens best naïef-romantisch, maar historisch gezien is hij misschien minder vergezocht dan hij lijkt, bedacht ik, toen ik in een strandzetel uit het bewuste boek opkeek, turend naar de horizon, richting Albion.

Het deed mij dromen van een vernieuwde uitwisseling rond de Noordzee als een culturele, geostrategische zone

In het openingsstuk van dit waternummer beschrijft cultuurhistorica Lotte Jensen hoe de strijd tegen het water de Nederlandse identiteit vormgaf met als meest sprekende data 1421, toen de Sint-Elisabethsvloed een stuk van Zuid-Holland onder water zette, en 1953, met de Waterloodsram্প die zich van natiegrenzen weinig aantrok en Zeeland buitensporig trof. Veel van het zelfbeeld van de laaglander heeft te maken met zijn overwinning op het water. In vroege tijden legden monniken met de hulp van de lokale bevolking, plag per plag, hele moerasgebieden droog. In de moderne versie zijn de Deltawerken en de Flevopolder proeven van technisch vernuft.

Maar de tijd tikt. Anders gezegd, de klimaatopwarming laat zich voelen. Enerzijds stijgt de zeespiegel en zijn er overal aan onze kusten waterkeringswerken aan de gang met als doembeeld de Duizendjarige Storm. Anderzijds is er de uitdroging van hele landbouwgebieden. Jilt Jorritsma wijdt er in dit nummer een essay aan, waarin hij zich afvraagt hoe wij de verloren harmonie tussen mens en water kunnen herstellen. Dezelfde auteur maakt in een ander stuk de sprong naar de toekomstvisioenen van zo'n overstroomd land, beschreven in recente romans. Vandaar de titel van het uitgelichte dossier als januskop: water, vloek en zegen. Dezelfde medaille, twee keerzijden.

Natuurlijk is deze uitgave veel meer dan dat. Onze bekende rubrieken trekken kapers en hun brieven aan boord, naast onvertelde, onthutsende verhalen over slavenhandel (vanuit Middelburg én zowaar Oostende). Verder tasten taalstukken de grenzen van artificiële intelligentie af en serveren ze de clichés die nieuwkomers op cursus meekrijgen. Als vanouds opent zich tot slot een schatkist aan boeken en lichten wij bijzondere literaire trends door.

Terwijl de toetsenborden ter redactie doorratelden, gingen op 1 juli de toekomstplannen van ons huis in dossiervorm naar de Vlaamse en de Nederlandse overheid toe. Wij staan op een scharnierpunt en willen nog meer inzetten op bereik, onze internationale missie, de Vlaams-Nederlandse ruimte en redactionele verfijning. Een enkele stuurman aan wal noemde het plan voluntaristisch, anderen houden het op ambitieus én realistisch, terwijl wij met strakke blik het wapenschild van Zeeland boven het portaal timmeren: *Luctor et emergo*. Ik worstel en ik kom boven. Dat is geen noodkreet, maar een attitude.

HENDRIK TRATSAERT
HOOFDREDACTEUR

HOE KWETSBAARHEID EN TROTS HET WIJ-GEVOEL VERSTERKEN

De strijd tegen het water en de Nederlandse identiteit

De Sint-Elisabethsvloed, die zeshonderd jaar geleden over Zuid-Holland spoelde, is een van de zwaarste overstromingen die Nederland troffen. In de levendige herinneringscultuur rondom die noodlottige gebeurtenis gaan nationale trots en een besef van kwetsbaarheid hand in hand. Ook de culturele verbeelding van latere waterrampen speelde met die tegengestelde emoties. Een verhaal over waterwolven, drijvende wiegjes, vaderlijke vorsten en een vinger in de dijk.

LOTTE JENSEN

In de nacht van 18 op 19 november 1421 brak door een zware storm de dijk om de Grote Waard in Zuid-Holland door met rampzalige gevolgen. Enkele tientallen mensen verdronken en de materiële schade was enorm. Er voltrok zich bovendien een economische ramp: in grote delen van de Grote Waard was landbouw niet meer mogelijk. Veel bewoners van de eens zo welvarende regio waren van het ene op het andere moment hun bron van inkomsten én voedselvoorziening kwijt. Dit jaar is het zeshonderd jaar geleden dat deze ramp, die bekendstaat als de Sint-Elisabethsvloed, plaatsvond.

De Sint-Elisabethsvloed behoort samen met de Watersnoodramp van 1953 tot de bekendste overstromingen uit de Nederlandse geschiedenis. Ze staan in het collectieve geheugen van de Nederlanders gegrift dankzij de levendige herinneringscultuur: tot vandaag wordt die levend gehouden via websites, krantenartikelen, kinderboeken, documentaires, films, schilderijen, musea en bezoekerscentra.

In de nationale herinneringscultuur rondom beide rampen zit een boeiende paradox. Aan de ene kant gaat het om traumatische gebeurtenissen uit het verleden, die de kwetsbaarheid van de bewoners van de Lage Landen blootleggen: ze hebben maar al te vaak de strijd tegen de natuurelementen verloren. Aan de andere kant appelleren beide overstromingen aan een nationaal gevoel dat met een zekere trots gepaard gaat.

MET DE HERSENEN VAN MORGEN

Waarom onze verbeelding van waterrampen tekortschiet

Brengen toekomststromans over grote overstromingen en andere natuurrampen een verandering teweeg in onze verbeelding van de klimaatcrisis? Bieden ze een glimp van mogelijke oplossingen? Schrijver en historicus Jilt Jorritsma twijfelt eraan: de Nederlandse ‘vloedvisies’ zitten nog te zeer vast in oude denkpatronen.

JILT JORRITSMa

De historische binnenstad van Gouda begint te trillen. Huizen wankelen terwijl water tussen de straatstenen door het marktplein instroomt. Het Stadhuis, met zijn iconische trapgevels en rood-witte vensterluiken, schudt op zijn grondvesten, zakt dan weg in de oude gebakken klinkers en verdwijnt onder een schuimende laag van blauwe golven. “Gouda werd de wegzinkende stad”, klinkt een bedaarde vertelstem. “Het Venetië van de Lage Landen.”

Het opkomende water blijft ondertussen stijgen, tot het marktplein volledig is verzwolgen. Boven water doemen bootjes op. Talloze toeristen scharen zich tegen de relingen van de vaartuigen. Ze staren de diepe wateren in, zoekend naar de gezonken restanten van de eeuwenoude stad die zich eens op deze plek bevond. Sommigen van hen boeken onderwatertickets bij de VVV Gouda. In glazen duikersklokken dalen ze af tot op de bodem van de zee. Daar snorkelen ze tussen de ondergelopen, met algen begroeide ruïnes van straten en gebouwen.

Dit overstromde toekomstvisioen van Gouda is onderdeel van de tentoonstelling *Koele wateren* in Museum Gouda (tot en met 24 oktober 2021). Naast de vier eeuwen aan kunst met water in de hoofdrol, kijkt het museum ook vooruit. Naar het jaar 2200 om precies te zijn: wat gebeurt er als de zeespiegel zes meter stijgt en hoe ziet Nederland er over honderd jaar uit? Samen met LOLA Landscape Architects uit Rotterdam en Metropolisfilm Utrecht visualiseerde Museum Gouda de gevolgen van een zeespiegelstijging voor de Zuid-Hollandse stad.

Het resultaat, *Gouda Atlantis*, is kenmerkend voor hedendaagse verbeeldingen van klimaatverandering. Vaak wordt daarin gebruikgemaakt van een retrospectief:

Gouda Atlantis, het overstroomde toekomstvisioen van Gouda

© Museum Gouda / LOLA Landscape Architects / Metropolisfilm Utrecht

Voor romanciers zijn de schaalgrootte en de complexiteit van klimaatverandering moeilijk om rekenschap van te geven

vanuit een imaginaire toekomst die is getroffen door een klimatologische catastrofe kijkt iemand terug op de ruïnes van ons eigen heden.

Soortgelijke laaglandse literaire verbeeldingen vinden we in ‘Proximale falanx’ (2019), een kort verhaal van Jan van Aken waarin buitenlandse toeristen een kijkje komen nemen in een overstroomd Amsterdam; in *Weerwater* (2015) van Renate Dorrestein neemt een auteur de rol van geschiedschrijver op zich in een postapocalyptisch Almere; in *Furore* (2020) van Christiaan Weijts kijkt een kunsthistoricus vanuit een Nederland dat deels is teruggegeven aan de zee terug in de tijd; en in *KliFi* (2021) van Adriaan van Dis, waarin een schrijver de geschiedenissen optekent van de slachtoffers van een toekomstige overstroming in de Achterhoek. Literatuur vanuit de puinhopen. Allemaal nemen ze de omweg van de toekomst om onze eigen tijd een spiegel voor te houden.

Een terugkerende figuur in zulke retrospectieve verbeeldingen is wat literatuurwetenschapper Pieter Vermeulen de “toekomstige lezer” noemt: een onderzoekende hoofdpersoon (vaak een historicus, archeoloog, toerist of schrijver) die vanuit de toekomst de ruïnes en wanorde van onze verwoeste wereld beschrijft en “leest”, om zo tot een beter begrip van onze eigen tijd te komen.

CRISIS VAN DE VERBEELDING

De klimaatcrisis wordt ook wel een crisis van de verbeelding genoemd. De Indiase schrijver Amitav Ghosh wees er in zijn non-fictieboek *The Great Derangement. Climate Change and the Unthinkable* (2016) op dat het voor romanciers vaak moeilijk is om rekenschap te geven van de overweldigende schaalgrootte en complexiteit van klimaatverandering, die elk bevattingsvermogen te boven gaat. Bestaande verhaalvormen zouden daarvoor ontoereikend zijn. Die gaan vaak over individuen, beslaan relatief korte perioden en worden voornamelijk gedreven door menselijk handelen. De aarde is daarbij vrijwel nooit een handelende instantie, maar slechts een achtergrond waartegen de gebeurtenissen in de roman zich afspelen.

Volgens Ghosh is dat kenmerkend voor de moderne, realistische roman die sinds de negentiende eeuw in zwang is geraakt. Schrijvers vergaten het (boven)natuurlijke, legden de aarde het zwijgen op en hadden enkel oog voor menselijke drama’s. Ze plaatsten de mens in een geïsoleerde, glazen stolp en versterkten zo het geloof in een cartesiaans dualisme, waarin de mens tegenover een passieve of inerte buitenwereld

De bouw van de stad Almere in de polder Zuidelijk Flevoland, 1976 © Anefo / Nationaal Archief

In 'Weerwater' benadert Renate Dorrestein het hier en nu alsof het al voorbij is

staat. Maar nu zaagt klimaatverandering aan de poten van dat dualisme. De aarde komt ineens in beweging en dringt zich op aan de belevingswereld van de mens.

Ironisch genoeg werd Ghosh' waarschuwing voor het onvermogen van de menselijke verbeeldingskracht opgevat als een oproep voor nieuwe verhalen en verbeeldingen. Niet alleen schrijvers en kunstenaars, maar ook landschapsarchitecten en beleidsmakers voelden zich aangesproken. "Alleen verbeelding kan ons redden", zei de Nederlandse Rijksbouwmeester Floris Alkemade in 2020 in een Brainwash Talk: "Ik zie de verbeeldingskracht echt als een kracht die verandering teweeg kan brengen op het moment dat dat nodig is." Beleidsadviseur Albert Faber schrijft dat we "nieuwe verhalen nodig hebben, nieuwe bindende principes en vooral een nieuwe betovering". Ook Adriaan van Dis liet zich bij het schrijven van zijn roman *KliFi* (afkorting van *KlimaatFictie*) inspireren door de Indiase romancier. "Amitav Ghosh roept op om fictie te gebruiken voor het verbeelden van de ramp die ons te wachten staat en die waarin we al leven", zegt hij in een interview met *de Volkskrant*: "Ik heb aan die oproep willen voldoen." In de woorden van Christiaan Weijts klinkt eenzelfde activisme: "Terwijl de wereld in brand stond, kwamen grote Nederlandse schrijvers met een boek over hun moeder. Daarom stelde ik de opdracht aan mezelf: gooi iets open!" Zijn toekomstroman *Furore* is volgens hemzelf een antwoord op het kortetermijndenken van onze tijd, "een pleidooi voor taal, voor verbeeldingskracht".

GRENZEN VERVAGEN

Maar brengen deze Nederlandse toekomstromans werkelijk een verandering teweeg in onze verbeelding van de klimaatcrisis? Breekt hun aandacht voor natuurlijke rampen en overstromingen het glas van de comfortabele stolp waarin de mens volgens Ghosh gevangen zit? Literatuurwetenschappers die retrospectieve verbeeldingen analyseren, geloven van wel. Zij wijzen er allereerst op dat klimatologische veranderingen of natuurrampen de aanjagers van de gebeurtenissen in zulke romans zijn. Je zou dus kunnen zeggen dat de aarde niet langer slechts een passief decor is, maar juist een actieve rol speelt in het verhaal.

Daarnaast stellen ze dat het toekomstperspectief onze hedendaagse wereld confronteert met het feit dat wijzelf op een zeker moment slechts een fossiel zullen zijn in de geologische lagen van de aarde. Eens zal ons ongewisse en vloeibare heden gestold zijn, gekristalliseerd in een geschiedenis. Een geschiedenis die achteraf gelezen en begrepen kan worden. Zo'n retrospectief gezichtspunt dient, in de woorden van Bronislaw Szerszynski, als "een herinnering aan onze eigen mineraliteit" en wijst op

een “mineraal-wording” aan de kant van de mens. Onze zo lang autonoom gewaande geschiedenis zinkt terug in de geschiedenis van de aarde. En dat zou essentieel zijn voor ons begrip van klimaatverandering, omdat klimaatverandering ons confronteert met de verstrengeling van menselijke en niet-menselijke werelden. Zoals literatuurwetenschapper Stef Craps stelt: het toekomstperspectief “decentreert het menselijke handelen en vervaagt de grenzen tussen menselijke en natuurlijke geschiedenis”.

Ik twijfel aan een dergelijke lezing van retrospectieve verhalen. De menselijke verbeeldingskracht wordt namelijk benaderd als een oplossing voor een probleem, als een middel om de uitdagingen van klimaatverandering het hoofd te bieden. Via haar denken, haar verhalen, brengt de mens de verstoorde relatie met de aarde weer op orde. Daarin weerklinkt een herwaardering van de mens als degene die de wereld vormgeeft en naar haar hand zet.

Stel nu dat we de boel omdraaien. Dat we, in plaats van te vragen wat wij mensen doen tegen klimaatverandering, ons juist afvragen wat die veranderingen doen met ons. De verbeelding niet als middel of oplossing zien, maar als bron – als een uiting die een kijkje biedt in ons hoofd. Wat haalt de veranderende aarde in ons denken naar boven? Welke gedachtepatronen legt zij bloot?

HISTORISERING VAN HET HEDEN

Renate Dorresteins *Weerwater* kwam tot stand tijdens een schrijfresidentie in Almere, in de zomer van 2013 tot de zomer van 2014. Het verhaal volgt Dorrestein zelf, een schrijver die naar Almere vertrekt in de hoop op die plek aan een writer’s block te ontkomen. Haar creatieve onvermogen wijt Dorrestein aan haar “eigen historische ballast”. En om die reden trekt Almere haar aan: een stad zonder geschiedenis, opgetrokken uit de bodem van de Zuiderzee in de tweede helft van de twintigste eeuw. “Deze stad belichaamt als geen andere wat de mens vermag. Land uit zee winnen, polders bemalen, iets uit niets creëren [...] De scheppende mens in optima forma.”

Vrijwel meteen nadat de schrijver in Almere is gearriveerd wordt de stad getroffen door een extreme storm die Dorrestein gelijkstelt aan het “einde der tijden”. Almere wordt verwoest, verandert in “hoppen puin, vuil en afval”. Wanneer de storm gaat liggen ontdekken de inwoners die het noodweer overleven dat hun stad is omsloten door een mysterieuze, ondoordringbare “ring van mist”. Terwijl de nevelen de stad afsluiten van de buitenwereld, daalt Almere af in een staat van wanorde. De tijd lijkt stil te staan en de toekomst is onzeker. Dat gebrek aan toekomst versterkt Dorresteins gevoel van creatieve inertie: “Er was geen flinter over van de kracht van mijn verbeelding. Al zou ik er mijn leven mee kunnen redden, ik kon geen enkel vergezicht openen.” De mistbank belemmert het zicht, blokkeert ieder perspectief.

Hier echoot *Weerwater* de woorden van Ghosh. De klimatologische rampspoed is verwickeld met een blokkade van de verbeelding. Omdat ze haar verbeeldingskracht is verloren, hangt Dorrestein de roman die ze in Almere had willen schrijven aan de wilgen. In plaats daarvan neemt ze de rol op zich van “geschiedschrijfster”. Ze begint

te documenteren. Schrijft vanuit de puinhopen notitieboekjes vol met zaken die zich in postapocalyptisch Almere voordoen.

In haar rol als historicus historiseert Dorrestein het heden. Ze benadert het hier en nu alsof het al voorbij is, ontwaart de toekomstige gevolgen van ons handelen. Door afstand te nemen van het heden, en te schrijven vanuit een geruïneerde wereld, herwint de schrijver-historicus haar verbeeldingskracht. De roman *Weerwater* is daarvan het resultaat. Dorrestein kan weer schrijven, weer betekenis geven aan de wereld. Via de omweg van de toekomst klaart de mist in haar hoofd en leert ze anders naar de mens en de natuur kijken. Ze ziet niet langer tegenstellingen, maar het eerder genoemde “mineraal-woorden” van Szerzsynski: “We zullen tot voedzame compost vergaan [...] We worden opgenomen in de kringloop der dingen.”

UIL VAN MINERVA

Het geloof dat begrip pas achteraf mogelijk is, in retrospectief, is kenmerkend voor een modern idee van kennisvorming en objectiviteit. Pas als iets voorbij is, afgesloten, kun je erop terugkijken. Kun je begrijpen wat er precies heeft plaatsgevonden. Het belang van zo'n verwacht moment van opheldering werd in 1821 kenmerkend verwoord door Hegel, toen hij opmerkte dat “de uil van Minerva haar vlucht pas begint bij het aanbreken van de avondschemering”. Waarmee hij bedoelde dat je een historisch moment alleen kunt begrijpen wanneer het leven eruit is geweken, wanneer er voldoende tijd is verstreken en het heden verleden is geworden.

In hetzelfde jaar waarin Hegel zijn uil van Minerva-metafoor bedacht, schreef de Duitse historicus Wilhelm von Humboldt dat historische waarheid is “als een wolk die voor de kijker pas vorm krijgt van een afstand”. Het is een eenvoudige, maar treffende analogie. Als iemand de vorm van een wolk volledig zou willen kennen, dan zou dat beter gaan vanuit een gezichtspunt buiten de wolk. Want vanuit de warrige nevel binnenin de wolk zou je geen idee hebben waar de wolk begint of eindigt.

Ook de Nederlandse historicus Johan Huizinga noemde het beschrijven van het eigen heden een “mistige aangelegenheid”. Toen de Eerste Wereldoorlog Europa in de ban hield, weigerde Huizinga de actualiteit in zijn oratie in 1915 te duiden. De oorlog was als “een stormwind”, en Huizinga vond het “niet het werk van den historicus om [...] in den storm te spreken”. Historici deden er beter aan om “de heldere dag” af te wachten, waarop de verwarrende gebeurtenissen “voorbij drijven als witte wolken aan een zomerhemel”. Het leerproces vindt achteraf plaats. Met de hersenen van morgen. Wat we nodig hebben, vond Huizinga, “is afstand, perspectief”.

Dat verlangen naar afstand is verwant aan een verlichte droom van een subject dat in staat is zichzelf los te wrikken uit de omgeving die hem omringt. Dat subject verbeeldt zich dat hij vanuit een “buiten” naar de wereld kan kijken. Pas als hij er geen onderdeel meer van uitmaakt, kan hij haar begrijpen. Dat wil zeggen, haar beschouwen, bevatten en bezitten. Eenzelfde verlangen sluimert in retrospectieve verbeeldingen. Dorresteins roman, waarin ze worstelt om een gezichtspunt te creëren van

waaruit ze betekenis kan geven aan de nevelen om haar heen, houdt het geloof in stand dat afstand leidt tot een superieur begrijpen. Pas als ze zich als historicus opwerpt, en terugkijkt op het gebeurde, tekent de betekenis van de mist zich af.

Daarmee reproduceert Dorrestein impliciet ook een modernistische, Nederlandse houding tegenover de woeste en oncontroleerbare buitenwereld. Net als de Nederlanders die in de vorige eeuw een kunstmatig stuk land creëerden door de chaotische wateren van de Zuiderzee te bedwingen, zo creëert Dorrestein ook een kunstmatige ruimte: een toekomstig moment van waaruit ze de chaos van een veranderend klimaat weet te bedwingen.

VEILIG IN DE STOLP

Ook in de onderwatervisie van Gouda wordt de scheiding tussen de mens en haar omgeving niet werkelijk opgeheven. Het toekomstvisioen consolideert eerder modernistische denkbeelden: de mens blijft veilig afgeschermd in een stolp, een glazen duikersklok van waaruit een passieve en levenloze buitenwereld op een afstandje kan worden beleefd. Die buitenwereld is ondergeschikt gemaakt aan menselijk vertier (waterpret), menselijke verbeeldingskracht (immense bouwwerken die het water trotseren) en kapitalistisch winstbejag (toerisme). Enorme koeienstallen zijn op eilanden gebouwd, zodat de beroemde Goudse kaas geproduceerd kan blijven worden. Ook in 2200 zijn dieren dus nog altijd slechts productiemiddelen, objecten waar mensen aan kunnen verdienen.

Retrospectieve verbeeldingen zijn geen oplossing voor, maar het restant van een dualistische droom. Stilzwijgend houden ze oude, ingesleten denkpatronen in stand. Denkpatronen die worden blootgelegd dankzij een veranderend klimaat. Want de veranderende landschappen laten zien hoe onze verbeelding nog steeds gevangen zit in de fantomen van een moderne, verlichte gedachtewereld.

**LEES MEER OP:
[DE-LAGE-LANDEN.COM/SERIES/WATER](https://de-lage-landen.com/series/water)**

- Wat als het water te laag staat?
- De Nederlandse walvisvaart
- De kust: van gevreesd tot geliefd
- Piraterij op de Noordzee